

УДК 321.7(4):061.1ЄС:(439)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-2\(74\)-5](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-2(74)-5)

Ольга ВОЛЯНЮК

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук, старший науковий співробітник НДЦ, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, volyanuuk@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1606-7416

УГОРЩИНА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ ТА БЕЗПЕЦІ: УРОКИ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОСВІТИ

Стаття має на меті охарактеризувати сутність політичного режиму Угорщини, який вирізняється з-поміж інших країн-членів ЄС, формує виклики і для сучасної міжнародної політики та безпеки, і для майбутнього розвитку європейської ідентичності, що часто залежить від глобального поширення демократичної освіти. Описані виміри та ознаки, що характеризують політичний режим Угорщини. Особливо підкреслюються загрози, які закладені в порушенні принципів академічної свободи в цій країні. Аналізується потенціал громадянської освіти, демократичної політики пам'яті та патріотичного виховання на шляху повернення Угорщини до європейських цінностей.

Методологія статті побудована на принципах об'єктивності, історизму, плюралізму. Запропонований аналіз тематичних наукових досліджень, звітів незалежних аналітичних центрів, а також документів Європейського парламенту про суспільно-політичну ситуацію в Угорщині. Наукову новизну дослідження розширює аналіз спецпроектів сучасних українських медіа про динамічні умови війни, що прямо чи опосередковано стосуються Угорщини та ЄС загалом. Авторка пропонує враховувати неочевидні фактори політики, адже у політичному та безпековому просторі Європи про освітній компонент демократії все ще йдеться рідше, аніж про економічні, правові, соціальні чи технологічні.

Висновки статті взаємозв'язані: 1) авторитарні тенденції в сучасній Угорщині лише посилюються, тут поступово сформувалася «приватизована/захоплена держава», виборна автократія, гібридний політичний режим, який прямує до консолідованого авторитаризму; 2) такий суспільно-політичний порядок значною мірою залежить від стану освіти та науки загалом, зокрема громадянської освіти та патріотичного виховання; наразі Угорщина має найнижчий показник академічної свободи в ЄС; 3) в умовах подальшої ізоляції інформаційного та академічного простору Угорщини особливо затребуваними є вільні від пропаганди просвітницькі та комемораційні продукти, комплексні наукові й освітні підходи, системні дипломатичні заходи.

Ключові слова: Угорщина, демократична освіта, європейська безпекова політика, патріотизм, академічна свобода, національна ідентичність, документування.

Olha Volianiuk. HUNGARY IN EUROPEAN POLITICS AND SECURITY: LESSONS FOR DEMOCRATIC EDUCATION

The proposed article aims to characterize the essence of Hungary's political regime, which stands out among other EU member states, posing challenges for contemporary international politics and security, as well as for the future development of European identity, often dependent on the global spread of democratic education. The dimensions and features characterizing Hungary's political regime are described, with particular emphasis on threats embedded in the violation of academic freedom in this country. The potential of civic education, democratic memory politics, and patriotic education is analyzed on Hungary's path back to European values.

The methodology of the article is based on principles of objectivity, historicism, and pluralism. It proposes an analysis of thematic academic research, reports from independent analytical centers, and resolutions of the European Parliament on the socio-political situation in Hungary. The research novelty is expanded through the analysis of special projects by contemporary Ukrainian media on the dynamic conditions of war directly or indirectly related to Hungary and the EU as a whole. The author suggests considering non-obvious factors of politics, as educational components of democracy in the political and security space of Europe are discussed less frequently than economic, legal, social, or technological aspects.

The conclusions of the article are interconnected: 1) authoritarian tendencies in contemporary Hungary are only intensifying, forming gradually a «privatized/captured state», an elected autocracy, a hybrid political regime advancing towards consolidated authoritarianism; 2) such socio-political order largely depends on the state of education and science overall, including civic education and patriotic upbringing; currently, Hungary has the lowest indicator of academic freedom in the EU; 3) in conditions of further isolation of Hungary's information and academic space, there is a particular demand for propaganda-free educational and commemorative products, comprehensive scientific and educational approaches, and systematic diplomatic measures.

Key words: Hungary, democratic education, European security policy, patriotism, academic freedom, national identity, documentation.

Вступ. Дії РФ на глобальній арені, втручання у внутрішні справи інших держав, неспровокована збройна агресія суттєво

вплинули на систему міжнародних відносин, додали дисбалансу та невизначеності у дво- та багатосторонні політичні процеси,

похитнули демократичну стійкість. Європейська політика та система безпеки під впливом гібридних загроз формує нові запити до всіх сфер життя суспільства, серед яких освіта мала би стати пріоритетною. Однак всередині Європи поки не сформувався консолідований підхід до розуміння порядку денного політики: корумповані, популістські, радикальні суспільно-політичні сили все ще знаходять свою аудиторію в багатьох країнах; натомість віддані загальнолюдським і демократичним цінностям громади не завжди розвинули достатній ресурс стійкості та єдності.

Угорщина у цій системі координат займає неоднозначні позиції, а її політична система демонструє суттєві розколи за лініями: влада – суспільство, центральний уряд – локальні еліти, проєвропейські рухи – євроскептики та інші. У контексті євроінтеграційних прагнень України досвід Угорщини показовий з багатьох причин, однак в умовах війни цей шлях – цілеспрямованої боротьби угорського народу за місце в ЄС, а потім не менш послідовної відмови угорського уряду від демократичних свобод – заслуговує прискіпливої уваги також в рамках сучасних програм громадянської освіти та розвитку оборонної свідомості. Адже йдеться про кардинальну перебудову владою ціннісних орієнтирів політичної системи, яка вкотре доводять, що права і свободи не здобуваються раз і назавжди, потребують щоденної праці всього суспільства. Угорський «випадок» стане важливим компонентом змісту сучасної політологічної та громадянської освіти, яка покликана не лише вивчати ідеальні форми, але й реальні аспекти політики, приклади, що демонструють (не)прямі зв'язки між політичною системою в окремій країні та безпековою ситуацією в суспільстві, регіоні та у світі загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Угорщина стала вже традиційним предметом дослідження для більшості політологів, які вивчають особливості сучасних авторитаризмів або/і популізмів, про що читаємо, наприклад, у нових працях Є. Вятра, Дж. Джудіса, А. Пшеворського, Ф.Фукуями та інших. Сутнісні застереження стосовно якості та демократичності угорської системи врядування вже більше десяти років висловлюються в рамках Європейського парламенту, про що глибше аналізуємо у попередній статті [3]. Продовжуємо цю дискусію на оновлених даних та, водночас, зосередимося на освітній складовій проблематики, в т.ч. комеморативній, яка також акцентована П. Вознюком [1], Ф. Шандором [6].

Втім, як і раніше, важливо розуміти проблему в її безпековому потенціалі. Погодимось з науковцями, які вважають, що міжнародна безпека залежить від зрілості суспільств, від їх здатності критично мислити, підтримувати демократичні інститути та розвиватися громадами й індивідуально – тобто на рівні політичної культури, громадянської свідомості, цифрової грамотності, інших сучасних вимірів демократії. Зокрема А. Воронкова та К. Храпач обґрунтовують потребу балансування принципів управління національною безпекою та стійкістю як неперервним і динамічним процесом, «який вимагає постійного моніторингу, аналізу та адаптації до змін в економічних, політичних, соціальних та технологічних умовах» [5, с. 21].

Мета статті – охарактеризувати сутність політичного режиму сучасної Угорщини, який вирізняється з-поміж інших країн-членів ЄС, складає деякі виклики не лише для сучасного політичного життя та міжнародної безпеки, а й майбутнього розвитку європейської ідентичності, що значною мірою залежить від глобального поширення демократичної освіти вже в наші дні. У цьому ключі важливо виконати такі завдання: з'ясувати виміри (ознаки), що характеризують політичний режим Угорщини; вивчити загрози, які закладає порушення принципів академічної свободи в цій країні; осмислити потенціал громадянської освіти, демократичної політики пам'яті та патріотичного виховання на шляху повернення Угорщини до європейських цінностей.

Методи. Аналіз наукових досліджень, звітів незалежних аналітичних центрів, а також тематичних резолюцій та інших документів Європарламенту дозволяє окреслити суспільно-політичну ситуацію всередині Угорщини, її роль у політичному та безпековому просторі ЄС. Водночас аналіз спецпроектів сучасних медіа розширює новизну дослідження. Адже динамічні умови війни суттєво прискорюють і суспільно-політичні процеси у Європі загалом, зобов'язують осмислювати не тільки класичні джерела, але й оперативні журналістські матеріали, творчі ініціативи, просвітницькі платформи, які документують повсякдення та реалії нашого часу, дозволяють точніше окреслювати сучасні ціннісні пріоритети тощо. В умовах подальшої ізоляції інформаційного простору Угорщини такі, вільні від пропаганди, інформаційні продукти рідко потрапляють до угорського споживача інформації, але все ще можуть бути донесені через комплексні академічні підходи, а також посилення дипломатичних місій, зокрема й цифрової дипломатії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім варто окреслити актуальний стан політичного режиму сучасної Угорщини, зокрема звернути увагу на відповідні резолюції Європарламенту, які стосуються суспільно-політичного життя в країні. Нагадаємо, що з 2011 р. в цій інституції ЄС регулярно звітують про згортання демократичних процесів в Угорщині. Раніше ми аналізували 9 документів Європарламенту, які фіксували застереження щодо діяльності уряду В. Орбана [3]. Останній датувався 15.09.2022 р., але вже після нього євродепутати підготували ще 4 тематичних матеріали, які також заслуговують на увагу політологів, зокрема й тих, хто займається проблематикою громадянської освіти, політики ідентичності та патріотичного виховання. У 2022 р. Європарламент вже констатував, що в Угорщині утвердився режим електоральної автократії. Це не змогло вплинути на ситуацію всередині країни, що й фіксують наступні документи.

У рейтингах демократії Угорщина вже багато років серед гібридних режимів. Втім дослідники вказують на необхідність розрізняти їх види. Адже у сучасній Європі, на їх думку, спостерігається подальша поляризація гібридів: лише одиниці, в т.ч. Україна, що і раніше обирали демократичні зміни (т.зв. «демократизаційні гібриди»), продовжують цей рух і в 2023 р.; натомість більшість все ж посилює автократичні позиції або перебуває на авторитарному циклі кругового руху. Серед «автократизаційних гібридів» і сучасна Угорщина, її режим оцінюється як такий, що перебуває на шляху до напівконсолідованого авторитаризму: 1) ключові інституції фактично захоплені правлячою партією, служать партійній або особистій вигоді; 2) панує «політика домінуючої влади», опозиція чи громадськість мають певний простір для діяльності, але правляча сила здатна у будь-який момент його обмежити; 3) режим нібито ігнорує інакомислення, але на практиці користується прихованими тактиками дискредитації, залякування, стеження та ін.; 4) діють обмежувальні закони, на зразок нового Закону про захист суверенітету Угорщини, що створює додаткову державну установу з повноваженнями стежити, розслідувати, звітувати про діяльність організацій недержавного сектору; 5) корумпований «патроналізм», який все ще базується на «мові» демократії, але не відокремлює державу від приватних інтересів, тобто лояльні бізнес-магнати зміцнюють стійкість режиму, скуповуючи медіа та владу на місцях; 6) мінімальна, але існуюча повага до свободи зібрань; 7) все ще функціональний,

хоч і обмежений механізм реагування влади на внутрішній і міжнародний опір [12].

Окрім цих задокументованих ознак відступу від демократії у наукових джерелах Угорщину також означають як «захоплену державу». Термін «захоплена/приватизована держава» в сучасних джерелах загалом часто ілюструється за допомогою угорського прецеденту. Він має цінність і у системі громадянської освіти та національно-патріотичного виховання, адже дозволяє розуміти механізм згортання прав і свобод передусім через економічний інтерес і виразні клептократичні схильності еліт, які за певних обставин переважають будь-які інші ціннісні установки та зрештою руйнують країну як зсередини, так і на геополітичній карті надійних партнерів світового ринку.

Дослідники питання підкреслюють, що механізми захоплення держави дозволяють вузьким групам інтересів отримати надмірний контроль над розподілом державних активів і ресурсів, здобуваючи приватні переваги, але спотворюючи майбутній політичний та економічний розвиток суспільства. Це вилучає значні ресурси з місцевої економіки, а також перешкоджає появі освіченого середнього класу, здатного та зацікавленого творити зміни, виробляти нові сенси, розвивати країну, контролювати владу. «Захоплена держава» опирається на зручних «асистентів» у суспільно-політичному полі, тобто посилює стимули до пошуку індивідуальної соціально-політичної мобільності шляхом використання політичних зв'язків, до вкорінення клієнтелізму або виїзду з країни, тобто до «відтоку мізків» [7].

Одразу ж з приходом у 2010 р. до влади партія «Фідес» скористалася можливостями виборчої інженерії, змінила на свою користь конституційне законодавство, для урядових контрактів і програм віддала перевагу лояльним владі організаціям і особам, суттєво скоротила підтримку незалежних медіа та почала створювати перешкоди для фінансування громадянського суспільства. Необмежені можливості влади лише зростали з розгортанням урядового сектору пропаганди, який посилював «приватизовану державу», зближував її з іншими автократіями, в т.ч. і з державою-агресором РФ, та ситуативно підживлював у суспільстві страхи перед ЄС, міжнародними демократичними фондами, міграційними потоками тощо [більше див. 11].

«Захоплені держави» відрізняються за деякими аспектами, наприклад, у питаннях намірів еліт. Вчені припускають, що уряд В. Орбана подібний до влади В. Путіна, адже

в обох випадках держава «приватизована» не економічною елітою, одержимою лише самозбагаченням, а політичними суб'єктами, тобто головний намір полягає в утриманні політичної влади, довічному забезпеченні її безкарності; це політичне захоплення також називають клептократією [7]. «Захоплені держави» попри все продовжують імітувати демократичний процес, тому ключовими цілями захоплення передусім стають вибори, медіа, конституція, армія, поліція, розвідувальні мережі, стратегічні економічні активи, робота законодавчої та судової влади.

Для того, щоб зрозуміти динаміку – наскільки змінився політичний режим Угорщини за роки перебування при владі В. Орбана – наведемо лише декілька узагальнень із попередньої статті, щодо оцінок такого правління Європарламентом у 2012 р. З тогочасної резолюції ми зафіксували п'ять базових позицій: 1) згортання інформаційного плюралізму; 2) втручання у незалежне функціонування судової влади; 3) зловживання законодавством; 4) згортання умов для відкритої політичної конкуренції; 5) обмеження діяльності церков [3, с. 148–149]. Нагадаємо також, що у 2018 р. у Страсбурзі розглядали вже значно більше задокументованих фактів порушень прав і свобод в Угорщині, тоді сформульовано 12 узагальнених пунктів, які свідчать про подальше віддалення країни від європейських цінностей.

У нещодавньому ж документі зафіксовані нові факти розгортання авторитарних процесів у країні, через що Європарламент «приголомшений постійним системним і навмисним порушенням демократії, верховенства права та основних прав в Угорщині, за яке несе відповідальність угорський уряд» [10]. Систематизуємо тут висловлені у відповідній Резолюції за 24.04.2024 застереження стосовно політичної системи Угорщини:

1. Серйозні недоліки, пов'язані з верховенством права в системі правосуддя: правила, пов'язані з незмінюваністю нинішнього очільника Курії; відсутність значущих гарантій незалежності суддів; зростаюча кількість перешкод для попереднього звернення до Суду ЄС; політичне втручання в роботу органів прокуратури та окремих прокурорів тощо.

2. Недоліки, пов'язані з боротьбою з корупцією та конфліктом інтересів: відсутність історії розслідувань, судових переслідувань і остаточних вироків щодо справ про корупцію на високому рівні; відсутність суворих правил щодо лобіювання та ефективного нагляду за деклараціями активів; відсутність достатньої компетенції, повноважень, доступу до інфор-

мації, належних ресурсів у органу доброчесності тощо.

3. Недоліки, пов'язані зі свободою та плюралізмом медіа: відсутність функціональної незалежності органу медіа та координатора цифрових послуг; відсутність незалежності суспільних медіа, що використовується правлячою більшістю для політичної пропаганди; зловживання державною рекламою в провладних медіа; наклепницькі кампанії проти незалежних журналістів тощо.

4. Недоліки конституційної та виборчої систем, а також системи стримувань і противаг: відсутність справедливих умов агітації під час виборів на місцевому та національному рівнях, часті зміни до виборчого кодексу; недостатня прозорість і підзвітність у процесі підготовки та прийняття законів; продовження офіційного «стану небезпеки» тощо.

5. Перешкоди для функціонування громадянського суспільства: стримуючий ефект різноманітних законів, спрямованих на обмеження функціонування незалежних організацій громадянського суспільства тощо.

6. Серйозні недоліки, пов'язані зі захистом фінансових інтересів ЄС: системні порушення державних закупівель; недоліки в механізмах аудиту та контролю, щоб гарантувати раціональне використання коштів ЄС; недостатні можливості для запобігання та покарання за шахрайство, корупцію чи інші порушення законодавства ЄС, тощо.

7. Проблеми з дотриманням принципів і правил єдиного ринку: дискримінаційна практика щодо суб'єктів господарювання, які працюють у сферах стратегічного інтересу для уряду Угорщини.

8. Проблеми забезпечення академічної свободи.

9. Порушення свободи віросповідання.

10. Порушення права на рівне ставлення, зокрема і права ЛГБТІК.

11. Порушення права осіб, які належать до меншин, зокрема ромів і євреїв.

12. Порушення основних прав мігрантів, шукачів притулку та біженців.

13. Порушення економічних і соціальних прав [10].

У зв'язку з актуалізацією питання у світлі потреб громадянської освіти, увагу привертає 8-й пункт, тобто академічна свобода як спроможність генерувати знання та інновації, рефлексувати та обмінюватися ідеями, створювати всередині академічної спільноти та поширювати назовні для всіх сфер життя суспільства прозорі «правила гри». Це універсальне право для сучасної освіти і науки, як і багато інших, деклароване, але не завжди

усвідомлене, зазнає утисків. Угорський прецедент все частіше згадується саме у зв'язку з порушенням академічних прав. Це ще мало досліджене в рамках політичних інституцій питання. Водночас відмітимо і позитивні тенденції на цьому шляху, адже 28.11.2022 р. президентка Європарламенту започаткувала відповідну ініціативу – «Форум Європейського парламенту за академічну свободу» – покликано привернути увагу до проблеми, сприяти глибшому розумінню її сутності, протистояти нападам на відповідне право, генерувати регулярні та незалежні звіти про поточний стан академічної свободи у ЄС [9].

Згаданий щорічний моніторинг стану академічної свободи та її впливу в країнах-членах ЄС – це переважно кількісні індикатори, які доповнюються якісними джерелами, охоплюють одразу декілька вимірів проблеми (свобода досліджувати та викладати, академічна мобільність, інституційна автономія, академічна доброчесність, академічне та культурне самовираження) і дозволяють сформулювати узагальнений індекс в кожній країні. У моніторингу за 2023 р. експерти зауважують: хоча у глобальному вимірі середній рівень академічної свободи в ЄС є відносно стабільним і високим порівняно з іншими регіонами, однак для 9 країн ЄС цей рівень нижчий середнього. Ситуація в Угорщині викликає особливе занепокоєння, адже рівень академічної свободи тут за останні роки постійно падає і є низьким не тільки в порівнянні з усіма іншими країнами-членами ЄС, а також у всьому світі; це показник на рівні 36 F, в той час коли середній показник для усіх держав-членів ЄС – 52,79 D. На думку дослідників, в Угорщині уряд докладає максимальні зусилля, щоб контролювати школи та університети; реформи системи освіти передбачають надмірний вплив влади на шкільні програми; парламент реструктуризував профільні установи та їхні фінанси, щоб збільшити повноваження урядових канцлерів; порушена автономія освітніх і наукових установ, фіксується втручання в їхні справи, залучення лояльних осіб до їх керівництва; урядові комунікації часто націлені на незалежних активістів і науковців, на автономні академічні програми та установи, називаючи їх «агентами Сороса» тощо [8, р. 59–61].

Загалом цінність академічної свободи не лише у правозахисній площині, це також про здатність суспільства навчатися і навчати, про якість усіх напрямів освіти, які найчастіше напряму залежать від рівня дослідницького потенціалу. Незалежно від того, чи йдеться про сучасну кібернетику, чи про основи гро-

мадянської освіти та патріотичного виховання, саме простір свободи створює дійсно сприятливі основи для ефективного навчання та усестороннього розвитку особистості. При цьому проблема академічної свободи багатоскладова, не може осмислюватися «простими рішеннями» в політиці, важливо зважати на такі її виміри: основи дослідницької етики та чесності як умова суспільної довіри до академії; забезпечення доступності знань, їх цифровізації, технологізації, загалом розвиток плідних відносин між науково-освітніми установами та суспільством; прозорі механізми і програми фінансування досліджень, просвітницьких ініціатив та інновацій; надійна управлінська інфраструктура академією, встановленні кодекси, враховані потенційні конфлікти інтересів, дотримані правила інтелектуальної власності тощо. Не складно помітити, що більшість із названих вимірів вкотре дублюють загальні принципи навчання демократії як універсальні орієнтири сучасності, незалежно від того, чи ставимо ми за завдання в умовах війни винайдення нових оборонних технологій, чи розвиток оборонної свідомості загалом.

«Приватизація» не лише держави, але й історії (історичної освіти та історичної науки) – ще один неочевидний вимір суспільно-політичного життя, який може наблизити країну до авторитаризму та інших безпекових загроз. Наприклад, дослідники політики пам'яті сучасної Угорщини вказують на конфліктогенний потенціал меморіальної сфери в цій країні: подолання спадщини одразу двох тоталітарних режимів; контроверсійна пам'ять про Другу світову війну, Угорщину-агресора та Угорщину-жертву двох окупацій; проблеми «включеності» угорців у загальноєвропейський історичний контекст; практично «жива» пам'ять про втрату імперського статусу і значних територій, перенесення ідеологем «тріанонської травми» та «розділеного народу» у міждержавні відносини [1, с. 44–45]. До такого переліку варто також додати ностальгію за т.зв. «гуляш-соціалізмом», яка в умовах посиленої роботи російської пропаганди штучно підживлюється. Історична політика такого зразка сприяє поширенню страхів, але не обороноздатності країни; на шкалі ідентичностей це політика скривдженості та ізоляціонізму, але не патріотизму та співпраці. Якісна освіта могла би суттєво посприяти політологу пам'ятей у такому суспільстві.

Ще одним неочевидним потенціалом на шляху поширення й утвердження демократичних цінностей, національної стійкості та патріотизму володіють люди, зокрема й

молодь, із угорським походженням, які проживають у більш вільних країнах, аніж сама Угорщина. Підтримка багатосторонніх комунікацій із такими громадами, популяризація їх досягнень і здобутків за кордоном, обмін досвідами – усе це може закласти фундамент для подальших змін всередині самої країни, її інтеграції в європейський ціннісний простір. Це, наприклад, і своєрідна зміна публічних акцентів із властивої популістської політиці угорського уряду ностальгії за «втраченими після Тріанону» земель – на людей, які досі проживають на цих землях, зберігають угорську ідентичність, але мають усвідомлену громадянську позицію, розвинуті демократичні цінності, повагу до державних інституцій та міжнародного права тощо.

Україна могла би сприяти поширенню відповідної культури громадянської участі, демократичних орієнтирів, цінностей оборонної свідомості в усьому світі, зокрема й серед угорського суспільства. На цьому шляху наша країна проходить випробування війною, її досвід є унікальним і дуже повчальним. Чимало громадян України угорського походження, які свого часу стали успішними у наукових, бізнесових, творчих та інших престижних галузях, вже в умовах війни проявили високий рівень патріотизму, стали на захист Батьківщини, поєднують професійну та волонтерську діяльність тощо. Якісні комунікації, оповіді про таких людей як частина культурної дипломатії України могли би служити не лише інтересам демократизації Угорщини, але подальшому розвитку позитивного іміджу нашої країни в світі, підтримці українців за кордоном.

Такими, наприклад, є біографії багатьох військовослужбовців Сил оборони України родом зі Закарпаття. На сайті державно-громадського проекту «Віртуальний музей російської агресії» описана одна з цих історій ще з березня 2014 р., коли російські військові заблокували шлях до моря українським кораблям в озері Донузлав, шантажували, підкупували, відкрито погрожували українським морякам. Майже місяць їм гідно протистояли три кораблі ВМС України. У вирішальному бої останнього в усьому Криму нескореного екіпажу тральщика «Черкаси» (48 українських моряків проти кількох вертольотів і катерів з російськими спецпризначенцями) брав участь і військовослужбовець Шандор Кіш – угорець за походженням, який у той час служив на іншому судні, тральщику «Чернігів». 34-річний капітан його корабля виявився зрадником України, натомість 22-річний Ш. Кіш навіть у тих складних обставинах долучився до військових, відданих присязі Україні. Після цих

подій він продовжив нести службу в Очакові, де й загинув при обороні міста в перший день повномасштабного вторгнення РФ [4]. Подібні задокументовані оповіді цієї війни про етнічних угорців, які сповідують цінності свободи, демократичного устрою, права громадянського спротиву тощо, зібрані також на інших локальних платформах: «Спецпроект: точка опору» від Укрінформ [2] або «Стилет чи стилос» від Центру досліджень визвольного руху та Ukraïner [6]. Такий персональний вимір історії аргументовано вважається одним із найефективніших способів донесення суспільно-політичних змістів. Важливо й надалі працювати над розвитком подібних багатомовних проєктів, долучати їх як інструменти «м'якої» дипломатії та підтримки європейської ідентичності.

Висновки. Отже, за оцінками численних дослідників, незалежних експертів, а також євродепутатів, авторитарні тенденції в сучасній Угорщині лише посилюються. З 2010 р. фактично незмінною є правляча політична сила та поступово сформувалася «приватизована/захоплена держава» / виборна автократія / гібридний політичний режим, що і в 2024 р. прямує до консолідованого авторитаризму. Уряд країни все ще чутливий до міжнародного тиску демократій, консолідованих рішень інститутів ЄС, однак у динаміці не проявляє критично важливих в умовах сучасної безпекової ситуації дій.

Такий суспільно-політичний порядок значною мірою залежить від стану освіти та науки загалом, а також громадянської освіти та патріотичного виховання зокрема. Наразі ж Угорщина має найнижчий показник академічної свободи в ЄС, тобто тут системно порушується як інституційна автономія закладів освіти і науки, так і право вільно досліджувати та викладати, обмінюватися академічним досвідом тощо. Це дозволяє чіткіше визначати причини утвердження авторитаризмів у сучасному світі, глибше вивчати проблематику в майбутніх дослідницьких, освітніх і просвітницьких програмах.

Розробляючи можливі шляхи подолання кризи демократії, на прикладі Угорщини, важливо враховувати сучасні підходи до громадянської освіти та патріотичного виховання, глобалізацію комемораційного та академічного просторів, а також актуальні можливості «м'якої сили» міжнародної політики, сучасні аспекти цифрової дипломатії. Відносини України з ЄС значною мірою залежать від (не) демократичного врядування в Угорщині, тому цей напрям є перспективним для подальших досліджень.

Література:

1. Вознюк П. Політика пам'яті в Угорщині: актуальні конфліктні виміри. Політика пам'яті і «битви за минуле»: збірник наукових праць / за заг. ред. чл.-кор. НАН України, д.і.н., проф. Кудряченка А.І. 2022. С. 37–46.
2. Воїни із Закарпаття, що стали символами першого року великої війни. Укрінформ. Спецпроект: точка опору. 18.02.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3671468-voini-iz-zakarpatta-so-stali-simvolami-persogo-roku-velikoi-vijni.html>
3. Воляннюк О. Загрози демократії в Європі: угорський прецедент. Політичні дослідження. Інститут політичних і етнонаціональних відносин імені І.Ф. Кураса НАН України. 2022. № 2 (4). С. 99–110.
4. Воляннюк О., Майоров М. Бій за український стяг у Криму. Захоплення тральщика Черкаси. Віртуальний музей російської агресії. 16.03.2023. URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/zakhoplennia-tralshchuka-cherkasy-2f1ccdc5c7aae37b8c4520528042f163.html>
5. Воронкова А., Храпач К. Національна безпека в умовах мінливого середовища: запобігання загрозам та викликам. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2024. 6(72). С. 16–22. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-6\(72\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-6(72)-3)
6. Шандор Ф. Ворог не має існувати як явище географічне, адміністративне й інтелектуальне. Стилет чи стилос: спільний проект Центру досліджень визвольного руху та Ukraïner. 25.01.2023. URL: <https://www.ukrainer.net/fedir-shandor/>
7. Dávid-Barrett E. State capture and development: a conceptual framework. J Int Relat Dev. 2023. 26. Pp. 224–244. <https://doi.org/10.1057/s41268-023-00290-6>
8. EP Academic Freedom Monitor 2023. Panel for the Future of Science and Technology. Scientific Foresight Unit (STOA); European Parliamentary Research Service, 2024. 199 p. doi: 10.2861/393533
9. European Parliament Forum for Academic Freedom. EP4AcademicFreedom. URL: <https://www.europarl.europa.eu/stoa/en/ep-academic-freedom>
10. European Parliament resolution of 24 April 2024 on ongoing hearings under Article 7(1) TEU regarding Hungary to strengthen the rule of law and its budgetary implications (2024/2683(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0367_EN.html
11. Martin J. P. «Resource Reallocation and Ambiguous Economic Performance in a Captured State: The Case of Hungary». Systems, Institutions, and Values in East and West: Engaging with János Kornai's Scholarship, edited by Miklós Rosta and Dóra Piroška, Budapest, Hungary: Central European University Press, 2020. Pp. 173–202. <https://doi.org/10.1515/9789633863725-009>
12. Smeltzer M., Karppi A. Nations in Transit 2024: A Region Reordered by Autocracy and Democracy. Freedom House. 11.04.2024. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2024/region-reordered-autocracy-and-democracy#the-urgent-need-for-strong-democratic-leadership>